

των χαρακτήρ· τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τίς ὁ πρὸς ἐξάσκησιν τοιαύτης ἀρχῆς ἀπαιτούμενος χαρακτήρ· καὶ ἄλλα παρόμοια ζητήματα. Τοὺς κατανοοῦντας τὰ τοιαῦτα ἀνθρώπους, ἐθεώρει ἀγαθοὺς καὶ ἐντίμους. Τοὺς δὲ μηδὲν περὶ αὐτῶν γινώσκοντας, παρέδωκε μὲ τοὺς δούλους.

Ὁ Σωκράτης, λέγει πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ Ξενοφῶν, ἐπρέσβευεν ὅτι τὸ διαλέγεσθαι συνίσταται εἰς τὸ συνέχεσθαι, καὶ βουλευέσθαι ἀπὸ κοινοῦ, καὶ διαλέγειν κατὰ γένη τὰ πράγματα, ἵνα διακρίνεται σαφῶς τί ἕκαστον αὐτῶν ἀληθῶς εἶναι. Ἡ περὶ τούτου ἐπιμελής ἐρευνα εἶναι ὁ μόνος τρόπος δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ρυθμίσῃ τὴν διαγωγὴν του οὕτως ὥστε νὰ ἐπιζητῇ τὰ ἀγαθὰ καὶ νὰ ἀπέχῃ τῶν κακῶν· καὶ πᾶς ὁ ἀγαθὸς ὁδηγὸς ἢ σύμβουλος τῶν ἄλλων ἀνάγκη νὰ ᾔσῃ περὶ τὴν ἐρευναν ταύτην τοιοῦτοτρόπως ἐξησχημένος ὥστε νὰ εἴπωρῃ ἐκ τοῦ παραυτίκα νὰ κάμνῃ τὴν διάκρισιν ἐκείνην· διότι ὁ εἰδὼς τί ἕκαστον εἶναι τῶν ὄντων, δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἄλλους· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς, θαυμαστὸν δὲν εἶναι ὅτι καὶ αὐτὸς σφάλει καὶ τοὺς ἄλλους παρασύρει εἰς σφάλματα. Προστούτοις ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι δύο νεωτερισμοὺς δυνάμεθα ἀδιαστάτως νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Σωκράτην, τοὺς τε ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὀρίεσθαι καθόλου. »

Ἐξεπίτηδες παραβέτω ἐνταῦθα τὰς γνώμας τοῦ Ξενοφῶντος, κατὰ προτίμησιν τῶν τῶν Πλάτωνος, διότι ὁ πρῶτος, περιγράφων πιστῶς τὴν μέθοδον ταύτην εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀπέδιδε πολλὴν ἀξίαν, ταυτίζει αὐτὴν τούτου ἕνεκα πληρέστερον μετὰ τοῦ ἀληθινοῦ Σωκράτους καὶ εἶναι ἐντεῦθεν μάρτυς καλῆτερος τοῦ Πλάτωνος, τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοφυΐα, οὐ μόνον ἀντελήφθη τῆς μεθόδου ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὴν οὐσιμῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ διδασκαλίας. Ὅπως σήμερον ἔχει ἡ ἐπιστήμη, μετὰ κόπου βεβαίως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τί ἄρα λόγου ἀξίον περιέχουσιν οἱ λόγοι τοῦ Ξενοφῶντος, τοσοῦτον ἕκαστος σπουδαστὴς εἶναι ἤδη συνοικειωμένος μὲ τὰς συνήθεις ἐκφράσεις καὶ κλίμακας τῆς λογικῆς κατατάξεως, οἷον γένος, ὅρισμός, ἄτομα ἐν τῷ γένει περιλαμβανόμενα, τί ἐστὶν ἕκαστον πρᾶγμα, εἰς ποῖον γένος ἀνήκει κλπ. Ἀλλ' οἱ ὅροι οὗτοι, ὅσω τετριμμένοι καὶ ἂν ἀπέβησαν, δηλοῦσιν οὐδὲν ἥττον διανοητικὴν πρόθεσιν, τῆς ὁποίας, ἐν ἑτέροις 440—430 πρ. Χρ. ὀλίγοι ἄνθρωποι, ἐκτός τοῦ Σωκράτους, εἶχον ἐνεργῆ ἐννοίαν. Φυσικῶς τῷ λόγῳ, οἱ ἄνθρωποι κατέτασσον ἤδη τὰ πράγματα καὶ περιέγραφον αὐτὰ ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν κοινὸν λόγον, διὰ τῆς συνήθους συναφείας τῶν κατηγορουμένων μετὰ τῶν ὑποκειμένων. Εἰς εἰδικὰς περιστάσεις ἐξήγουν τὴν γνώμην αὐτῶν ἐνεργῶς καὶ ἐντόνως, ἀπεφαίνοντο ἀξιώματα, συνεζήτουν ζητήματα, ἔβατον προτάσεις καὶ ἐξήγον συμπεράσματα ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· εἶχον πλουσιωτάτην ποιητικὴν φιλολογίαν, περιστρεφομένην περὶ ἀπάσας τῆς ψυχῆς τὰς διαθέσεις, εἶχον ἀρχίσει νὰ συντάττωσιν ἱστορικὰς ἀφηγήσεις,

μεμιγμένας μετὰ σκέψεως καὶ κρίσεως. Ἀλλ' ἂν καὶ πάντα ταῦτα οὕτως εἶχον, ἔλειπεν ὅμως ἡ ἀναλυτικὴ ἐκείνη συνείδησις, ἥτις ἐδύνατο νὰ βάλῃ ἕκαστον εἰς θέσιν νὰ περιγράψῃ, νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ παρ' αὐτοῦ πραττόμενον. Αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων, τῶν τε λεγόντων καὶ τῶν ἀκροαμένων, τῶν τε προερχόντων πνευμάτων καὶ τοῦ διδασκόμενου πλήθους, εἶχον σχηματισθῇ εἰς συστήματα ἐπιτήδεια πρὸς συγκινήσεις, πρὸς ποιητικὴν, ῥητορικὴν, ἀφηγηματικὴν καὶ περιγραφικὴν ἐντύπωσιν μᾶλλον ἢ πρὸς μεθοδικὴν γενικοποίησιν, ἐπιτημονικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐπαγωγικὴν καὶ συλλογιστικὴν ἀπόδειξιν. Ἡ σκεπτικὴ ἐκείνη ἐπιστασία δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ κατανοῇ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διανοητικὴν ἐργασίαν, νὰ συγκρίνῃ αὐτὴν καὶ νὰ διορθώῃ, μόλις τότε ἤρχισε προαγομένη. Οἱ διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς πρὸ μικροῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀναλύωσι τὰ συστατικά τοῦ δημοσίου λόγου μέρη καὶ νὰ πρῶτείνωσι κανόνες τινὰς περὶ αὐτοῦ. Ὁ Πρωταγόρας ἰδίως ἐπεχείρησε πολλὰς γραμματικὰς διακρίσεις, ὁ δὲ Πρόδικος ὥρισε τὴν σημασίαν τινῶν λέξεων, συνωνύμων σχεδὸν καὶ ὑποκειμένων εἰς σύγχυσιν. Ταῦτα πάντα ἐφαίνοντο τότε τοσοῦτον καινοφανῆ, ὥστε ὁ Πλάτων καὶ ἐνέπαιξεν αὐτά· καὶ ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κλάδοι τῆς ἀναλυτικῆς ἐκείνης τάσεως ἣν ὁ Σωκράτης ἐπεχείρησε ν' ἀναγάγῃ εἰς ἀναλυτικὴν ἐρευναν. Πρὸ αὐτοῦ ἀμφίβολον εἶναι ἂν κανεὶς μετεχειρίσθῃ τὰς λέξεις γένος καὶ εἶδος εἰς τὴν ἀποκλειστικῶς ἔκτοτε ἀποδοθεῖσαν αὐταῖς ἔννοιαν· οὐδὲ ὑπῆρχε τις τότε τῶν πολλῶν ἐκείνων ὁρῶν δι' ὧν ἐπισκοποῦμεν τὴν λογικὴν ἐργασίαν καὶ ἐξετάζομεν τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς. Πάντα ταῦτα προήχθησαν ἀπὸ τῶν σχολῶν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν μετ' αὐτοὺς φιλοσόφων, ἔχοντα τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς τὸν κοινὸν ἀρχηγέτην καὶ πατέρα Σωκράτην.

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ὅλην ἀξίαν τῶν βελτιώσεων τὰς ὁποίας ἐπήγαγεν ὁ Σωκράτης, ἀπαιτεῖται νὰ ἐξετάσωμεν τὴν διανοητικὴν ὁδὸν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν οἱ προκάτοχοι καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ.

(Ἔπεται ἡ συνέχεια.)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

Τῷ Κ. Συντάκτῃ τῆς Ἀθηνᾶς.

Φίλε Κύριε Ἀρτωριάδῃ!

Μὴ εἴπατε ὅτι γνωρίσαυτε τὸν μακαρίτην πατέρα μου καὶ τιμῶντες τὴν μνήμην του, ἐπιθυμεῖτε νὰ γράψετε ἐν τῇ Ἀθηνᾷ περὶ αὐτοῦ, καὶ μ' ἐζητήσατέ τινας σημειώσεις. Αἱ νεκρολογίαί, φίλε μου, ὅσκις γίνονται πρὸς ἀπλοῦν ἐγκώμιον τῶν ἀποθανόντων, καὶ τοὶ ἔχουσιν τι παραμυθητικὸν διὰ τοὺς

ἐπιζώντες, μάταια μὲ φέρονται, ἐὰν δὲν διαλαμβάνωσι καὶ τὴν διδασκαλίαν. Βεβαίως ὁ πατήρ μου, ἂν καὶ ἐλάτρευε τὴν πατρίδα, καὶ ἔπαθε, καὶ ἐμόχθησεν ὑπὲρ αὐτῆς, οὔτε ὡς πολιτικός, οὔτε ὡς στρατιωτικός, οὔτε ὡς φιλόλογος ἢ ἐπιστήμων διέπρεψεν. Ἀλλὰ φρονῶ ὅτι τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ἥτις παρεσκεύασε τὴν ἐπανάστασιν τῆς ὁποίας ἀπολαύσαμεν ἡμεῖς τοὺς κερποὺς, καλὸν νὰ μελετῶμεν ὡς τὰ λείψανα ἐκείνα τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα, εἰ καὶ μὴ ἔχοντα πολλάκις τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων τοῦ Πρωξέτελους ἢ τοῦ Φειδίου, πιστοποιοῦσιν ὅμως ἡμᾶς περὶ τῶν βαθμῶν τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῆς τέχνης, ἣ καὶ διαλευκαίνουσι χωρὶς ἀμυσητούμενα τῆς ἱστορίας.

Τὴν μελέτην ταύτην νομίζω τόσω μᾶλλον ὠφέλιμον, ὅσω, ἂν καὶ ὀλίγα ἔτι ἀπέχοντες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πατέρων ἡμῶν, μάλα ὁμῶς τὸ χάσμα τὸ διαχωρίζον τὸν ἡμέτερον πολιτισμὸν ἀπὸ τοῦ τῶν ἐκείνων διότι, αὐτοὶ μὲν ἐνθυμοῦμενοι ὅτι ἦσαν ἀπόγονοι ἀνδρῶν τῶν ὁποίων ἡ σοφία ἐξηγόρευσε τὰ νεώτερα ἔθνη, προετίμων, ἐγκύπτουσι εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, νὰ ἀνατρέχουσιν εἰς τὰς πηγὰς, καὶ ἐκεῖ νὰ ἀρδύνονται μαθήματα καὶ ἀληθείας, ἡμεῖς δὲ, καὶ τοὶ μεγαλυχονοῦντες ἐπὶ εὐμενείᾳ καταγωγῇ, λητμονοῦμεν ὅτι ἔχομεν ὅλως ἴδιον ἔθνη καὶ χαρακτῆρα, παρ-ορῶμεν τὰ ἄξια μιμήσεως παραδείγματα τῶν προγόνων ἡμῶν, καὶ ἀναζητοῦμεν ἀδικρίτως κανόνες διαγωγῆς εἰς τὰ τῶν ξένων ἔθνη.

Ἐντεῦθεν τὸ ἀρχαιοτρόπον τοῦ ἥθους, καὶ τὸ ἀφιλοκερδές, καὶ ἡ εἰς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ξηνοπρεπές καὶ κενόσπουδον τοῦ ἡμετέρου χαρακτῆρος, καὶ τὸ φιλαρχον, καὶ ἡ προτίμησις τῶν ἰδίων ἀπὸ τῶν δημοσίων.

Εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν ἀρχαιοτρόπων καὶ ἀκαταγωνίστων φίλων τῆς προγονικῆς ἡμῶν ἀρχαιότητος ἀνήκει καὶ ὁ πατήρ μου. Πολλάκις, δὲν τὸ ἀρνούμαι, ὁ ἀδυσώπητος αὐτὸς ἔρως προσέφερε χαίρων σφάγιον εἰς τὰς παραδοξολογίας, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὰς ὠραιότερας ἀρχὰς τῆς νέας πολιτικῆς σχολῆς ἄλλ' ἐκ τῶν φρικωδεστέρων ἐντυπώσεων τῆς νεότητος τοῦ μακαρίτου, ὑπῆρξεν αἱ ἀσχρημοσύναι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐκτοτε ἐδόξαζεν ὅτι ἅπας ὁ καθ' ἡμᾶς πολιτισμὸς ἀπορῶει ἐξ αὐτῆς, ἥτις ἀπέπτυσεν, ὡς ἔλεγε, πᾶσαν γενναίαν παράδοσιν, ἅμα δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον.

Τὰς στελλομένας διὰ τῆς παρούσης ἀσυναρτήτους σημειώσεις ἐξήγαγον ἐκ τῶν ὑπομνημάτων, τῶν ὁποίων δημοσιεύω ἐκ διαλειμάτων ἀποσπάσματα διὰ τῆς Πανδώρας. Τὸ νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν εἶναι παράγγελμα θεῶν. Ἐλπίζω ὅρα ὅτι δὲν θέλει λυπηθῇ ἡ σκιά τοῦ αἰετοῦ ἀγαπήσαντος τὸ λάθε βεῖωσας πατρός μου, ἐὰν, ἐνδίδων εὐγνωμόνως εἰς αἵτησιν ἀρχαίου φίλου του, δημοσιεύω ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ βίου του. Εἰμὶ

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 10 Ἰανουαρίου 1855.

Ὅπως ὑμέτερος
Ν. Δραγούμης.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ βίου τοῦ πατρός μου (Μάρκου Δραγούμη), ἔχουσι τι ὅμοιον πρὸς τὰς τοῦ συγγραφέως τῶν Νεκρικῶν διαλόγων. Γεννηθεὶς τὴν 12 Δεκεμβρίου τοῦ 1770 ἔτους ἐν Βογαζικῇ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Σιατίστῃς ὑπὸ γονέων τιμίων, εὐσεβῶν καὶ εὐπόρων, ἐστάλη ὑπὸ τῆς μητρὸς, τοῦ πατρός ἀποδιώσαντος ἁώρως, εἰς τὸ σχολεῖον ἄλλ' ὡς ὁ Λουκιανὸς, δὲν ἠγάπα καὶ αὐτὸς παραπολὺ τὰ γράμματα, καὶ ἀπεδίδρασκεν ἐκεῖθεν συνεχῶς, εἰ καὶ συνεχῶς κολαζόμενος.

Ἀπληγισμένη σχεδὸν ἡ μέτηρ αὐτοῦ, ἀπεφάτισε νὰ δοκιμάσῃ καὶ ἄλλο εἶδος τιμωρίας παρὰ τὰς σωματικὰς ποινὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς ράπτην διὰ νὰ μάθῃ δῆθεν τὴν ραπτικήν. Ἀλλ' ὁ

ράπτης, ὁμοιάζων καὶ αὐτὸς τὸν λιθοξόον τοῦ Σαμψαστέως, ἔδωκε πληγὰς πρὸς τὴν μαθητὴν, ὅστις ἐπέστρεψεν ἐνδακρυς πρὸς τὴν μητέρα, καὶ ἐζητήσατο νὰ σταλῇ εἰς Βυζάντιον, τὴν τότε πηγὴν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φώτων, διὰ νὰ λάβῃ ἀγωγὴν εἰς εὐέ-θερον ἄνδρα πρέπουσαν.

Ἡ μήτηρ, εἰ καὶ μόνον υἱὸν αὐτὸν ἔχουσα, ἐνέδωκε μετὰ χαρᾶς, καὶ ὁ νέος, μόλις ἐνδεκαετής, ἀνεχώρησεν, ἐφοδισνόμενος τὸσον ἔρωτα πρὸς τὰ γράμματα, ὅσον μῖσος ἠθάνετο πρὸ μικροῦ κατ' αὐτῶν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφοίτησεν εἰς τὰ γνωστότερα διδασκαλεῖα, καὶ ἤκουσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὅλων τῶν μαθημάτων ὅσα τότε ἐδιδάσκοντο, οἷα τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν Λογικὴν, τὴν Ῥητορικὴν, τὰ στοιχεῖα τῆς Μαθηματικῆς, καὶ τὴν Γεωγραφίαν. Εἶχε δὲ καὶ τινὰς ιδέας φυσικῆς, τὰς ὁποίας ἐπορίσθη, ὑποθέτω, ἐκ τῶν βραδύτερον ἐκδοθέντων περὶ αὐτῆς συγγραμμάτων, ἐπειδὴ οὐδεμίαν ξένην γλῶσσαν ἐγίνωσκε.

Καὶ διὰ ποιῶν καὶ πόσων κόπων ἀπέκτων τότε οἱ πατέρες ἡμῶν τὰς γνώσεις ταύτας! Ἐφοίτησα ὅλος πρὸ τοῦ 1821 ἔτους, ὅτε, μερῶσιν ἔτι, ἔβλεπον ἐντὸς μεγίστης σκευοθήκης παρατεταγμένα τὰ χειρόγραφα τοῦ πατρός μου! Ἐκεῖ εὗρισκες ὁλόκληρον τὴν Ἰλιάδα καθαρῶτατα ἀντιγεγραμμένην, μετὰ ψυχαιωγίας, καὶ σχολείων, καὶ ἤχων (*), καὶ κεφαλαιῶν χρυσῶν ἢ κεχρωματισμένων, ἐκεῖ καὶ τὸν Θουκυδίδην, καὶ τὸν Πλούταρχον, καὶ τὸν Ξενοφῶντα, καὶ τὸν Λουκιανόν, καὶ τὸν Συνέσιον, καὶ Ὀμιλίαν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, καὶ ἐπιστολὰς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, καὶ Εἰρημῶς τοῦ Λαμασκηνοῦ, καὶ τὴν Χρηστοθήβαιαν Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου. Ἐνὶ λόγῳ, ἐκεῖ ἀπῆντας ὅλους τοὺς αἰῶνας, ὅλας τὰς ἐποχὰς, καὶ πᾶν ὄφος, ἀπὸ Μουσαίου μέχρι Χρυσολωρᾶ, μέχρι καὶ τεύχους θεολογικοῦ, Ἑλληνιστὶ συγγραφέντος ὑπὸ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρειος, τὸν ὁποῖον ἐθεοποίησε καὶ ἔως ἐσχάτων ὁ πατήρ μου, ὡς τὸν ἀληθέστερον ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Εἰ καὶ ἀποκτήσας μετὰ ταῦτα πλουσίαν βιβλιοθήκην, ἐφύλασσε ὁμῶς ὅλα ἐκείνα τὰ χειρόγραφα ὡς ἄλλα κειμήλια, τὰ ὁποῖα ἐπαδείκνυε συνεχῶς πρὸς τὰ τέκνα αὐτοῦ διὰ νὰ ἐξάπτῃ τὴν ἐπιμελείαν των. Καὶ ὅτε, ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἐξουσία ἐδήμευσεν ὅλα αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, τῶν ἤκουσα πο-θῶντα μᾶλλον τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ βιβλία, ἢ τὴν ἄλλην ἀξίαν λόγου περιουσίαν του.

Ἀλλ' οὐχὶ μόνον κοπιῶντες ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντες ἐπ' οὐδ' ἄζον οἱ πατέρες ἡμῶν γράμματα. Ἐκαστος τῶν Τούρκων, καὶ ὁ ἐσχατος, ὡς γνωστὸν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τυραννῇ, νὰ φορολογῇ, καὶ νὰ φονεύῃ τοὺς ὑπαδούς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σχολεῖα διήγειρον τὰς ὑποψίας αὐτῶν καὶ τὰ κατέτρεχον παντοτρόπως, καὶ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ ἐσοφίζοντο παντοίους ἐπίσης τρόπους διὰ ν' ἀποφεύγῃ τὴν ὀργὴν των. Καὶ ὅσκις συνήρχοντο εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς ἐξ αὐτῶν, ἱστάμενος πλησίον παραύρου ὡς κατὰ σκοπος, ἔστρεφεν ἀνήτυχος πανταχοῦ τὸ βλέμμα, καὶ

(*) Vignettes.

ἔβλεπε πρὸς τοὺς ἄλλους τὴν εἰδησιν εἰς ἔθλεπεν Ὀθωμανὸν ἐρχόμενον μακρόθεν. Καὶ ἀμέτῳς ἐγένετο βαθεῖα σιωπὴ! Διότι οὐαὶ καὶ εἰς διδάσκοντας καὶ εἰς διδασκόμενους, εἰς τὸν ἀγέρωχος διαδάττης ἤκουε ὠρυξάν, ἢ φωνὰς μαρτυρούσας διδασκαλίαν! Ἀνέβαιναν ὅλως πνέων θυμὸν εἰς τὸ ἐπίτηδες ζοφεύμενον σχολεῖον, καὶ ἐξυλοκόποι, καὶ ἐτραυμάτιζε, καὶ μίαν μίαν ἀπέσπα τὰς πρίχας τοῦ διδασκάλου, εἰς ἐτύγχανε φέρων, ὡς σὺνηδες τότε, πῶγωνα!

Ὡς ἂν ἔφερε μεγάλουςταυρον εἰς τὸν λαμὸν, καὶ ταινίαν ἐγκάρτιον εἰς τὸ στῆθος, ἐμανχάτο πάντοτε ὁ πατήρ μου ὅτι ἐδάρη ὑπὸ Ὀθωμανοῦ χάριν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

« Διὰ τοιούτων κόπων καὶ κινδύνων, προσέθετεν ἐπὶ τέλους ὅσας διηγεῖτο ταῦτα, ἐδιδασκόμεθα καὶ ἐδιδάσκωμεν καὶ ὑπεμένωμεν ὅλα καρτερικῶς καὶ ἀγαλλώμεσθαι, διότι ἐδοξάζομεν ὅτι μόνη ἡ μάθησις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μετὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἰσχυρὸν νὰ περισώσῃ τὸ ἔθνος ἡμῶν. Καὶ δὲν τὸ ἐδοξάζομεν ματαίως. Ἰδετε τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμογενεῖς εἶναι καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες. Καὶ ἡμῶς, ἀγνοοῦντες τὴν γλῶσσαν τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀδυνατοῦσι νὰ ἀρυσθῶσιν ἀπὸ τῶν βείων ἐκείνων συγγραμμάτων τὸ εὐγενὲς αἰσθημα τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ψυχὴν καὶ τόλμην κατὰ τῶν τυράννων. »

Ἀλλ' ἀτυχῶς διὰ τὸν φιλομαθὲ πατέρα μου, εἰς τοὺς κινδύνους τούτους καὶ τὰ βαρυστήρια τῆς φυγαγωγίας καὶ τῆς ἀντιγραφῆς, προσετέθη καὶ ἄλλο δεινότατον ἢ πενία! Τῶν γονέων του ἡ περιουσία διηρπάγη, καὶ διὰ νὰ κερδαίνῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἤναγ' ἄξιτο νὰ παραστιάξῃ καὶ ξένα ἀντιγραφα. Ἐλεγε δὲ πάντοτε εὐγνωμόνως ὅτι δὲν τὸν κατέλιπε πώποτε ἡ θεῖα πρόνοια· καὶ πρὸς μαρτυρίαν διηγεῖτο περίστασιν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς ἀμνηστὴν τῆς εἰς ἐκείνην πεποιθήσεώς του, καὶ ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ στερεώσῃ διὰ παντὸς τὴν εἰς θεὸν ἀκλόνητον πίστιν του.

Ἐξήρχετο μίαν τῶν ἡμερῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε τις ἐπαίτης ἐξήχησε παρ' αὐτοῦ φληγκασὺν, εἰπὼν τὸ ρητόν· « Ὁ ἐλεὼν πτωχὸν δανεῖζει θεῶ. » Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, αὐτίκας τὸ μαρτύριον, μνημεῖον προσφιλὲς τῆς μητρὸς του, εἰ καὶ πλατὺ καὶ εὐρύαντον, περιεῖχεν ἓνα μόνον παραῖ· εἰς τὸν πυθμένα αὐτοῦ, σὺν ὁποῖον διαίρων εἰς ἅπρι τρία, ἐμελλε ν' ἀγοράσῃ ἄρτον, τυρὸν καὶ ἔλαιον διὰ τὴν νυκτερινὴν ἐργασίαν του, ἐλυπεῖτο μὴ δυνάμενος νὰ συνδράμῃ τὸν πένητα. Οὗτος ὅμως τὸν κατεδίωξε μέχρι τοῦ δωματίου του, ὅτε, εἰσπληγχνισθεὶς ὁ καταδιωκόμενος καὶ ἄλλοι αὐτὸν ἢ ἐκρυπτόν, ἔδωκε τὸν παραῖ.

Ἀλλ' εἰτα εἰσελθὼν εἰς τὸ σπουδαστήριόν του ἀφ' οὗ ἀπεγυμνώθη τοῦ θυσιαρίου του, ἤρξατο νὰ σέβεται τι ἐμελλε νὰ φάγῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ μάλιστα πῶς νὰ ἐργασθῇ τὴν νύκτα, στερεύμενος ἐλαίου. Ταῦτα δὲ διαλογιζόμενος μετὰ δακρύων, διότι, καὶ ἡ ἡμέρα ἦτο ἐπίσημος, ἤκουσε κροῦσμένην τὴν θύραν, καὶ ἀνοίξας ἶδεν ἄνθρωπον ὁδηγούμενον μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς χειρὸς, καὶ παρακολουθούμενον ὑπὸ ἀχ' αὐρῶν δύο, βαρυστόχων σάκκους. Ὁ ἄν-

θρωπος ἐκεῖνος, πολυτάλαντος κτηνοπώλης, ἀκούσας τὴν φήμην τῆς χρηστοθεΐας καὶ τῆς παιδείας τοῦ πατρὸς μου, ἦλθε φέρων πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ του υἱὸν διὰ νὰ τὸν ἀναθρέψῃ. Ἐφερε δὲ συγχρόνως καὶ δῶρα, ἄρτους, ὀρίζιον, βούτυρον, ζάχαρην καὶ καφὲν, καὶ ἄλλα τρώφιμα, ὑποσχεθεὶς καὶ μνηναιάν ἀμοιβὴν γροσίων εἰκοσίν, ἰσοδυναμούντων τότε πρὸς εἴς ἢ ἐπτὰ τάλληρα Ἰσπανικά.

Ἡ μεγίστη τῶν εὐεργεσιῶν ὕψος ἐδύνατό τις νὰ προσφύῃ ἐπὶ τουρκακρατίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ το ἢ διδασκαλία. Ἀπέθανον καὶ ἡγεμόνες, καὶ διερμηνεῖς, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι ἄρχοντες, οἵτινες ὁμῶς ἦσαν δοῦλοι τῶν δούλων τῶν κρατούντων, καὶ μετὰ τῶν σαρκίων αὐτῶν συνετάφη καὶ τὸ μνημόσυρόν των. Ἀλλὰ ζῇ καὶ θέλει ζῇ εἰς αἰῶνας τὸ ὄνομα τοῦ Βενιαμίν, καὶ τοῦ Βαρδιλάρχου, καὶ τοῦ Λούκα, καὶ τοῦ Κωνσταντᾶ, καὶ τοῦ Βάμβου, καὶ τοῦ Γενναδίου, καὶ θέλει ὡσαύτως ἐπιζῇ ἡ μνήμη πολλῶν ἄλλων τοιούτων ἀρχαίων εὐεργετῶν τῆς πατρίδος, ἐξακολουθούντων ν' ἀγαθοποιῶσι καὶ σήμερον αὐτὴν διὰ τῆς διδασκαλίας.

Εἰς ταύτην ἀφιερώη καὶ ὁ πατήρ μου, καὶ ταύτην ἐξήσῃσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μετὰ ζήλου. Διακόψας δὲ αὐτὴν διὰ ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀσσίαν, πρῶτον μὲν μετὰ Ἰγνελάντου, τοῦ πατρὸς τοῦ ἀοιδίου ἀρχηγοῦ τῆς ἡμετέρας ἐπανάστασεως, δεύτερον δὲ μετὰ Καλλιμάχου τοῦ ἡγεμόνος, ὡς γραμματεὺς αὐτῶν, σταθεὶς δὲ ἀκολουθῶν καὶ εἰς τὸ Λίγαϊον ὡς διοικητής, ἐπανέλαθε καὶ ἐνηκολούθησεν αὐτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1812 ἔτους.

Κατὰ τὰς μικρὰς ταύτας μεταβολὰς τοῦ βίου του, ἡ ἱστορία του δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος περιπετειῶν. Ἀστειοτάτη ἦτο ἡ διήγησις τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ Λίγαϊον μεταβάσεώς του, καὶ ὅσας τὴν ἡκουσα, μ' ἐπῆλ' ἐν ἡ ἰδέα ὅτι πρόγονοι τῶν Τούρκων ἦσαν οἱ ναῦται, οἵτινες ἐπὶ δέκα ἔτη περιεπλάνησαν εἰς τὰ πελάγη τὸν Ὀδυσεά.

Ἡ μετάθεσις αὕτη ἐμελλε νὰ γείνη διὰ μεγάλου πλοίου πολεμικοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου, εἰς ὃ ἐπέβη καὶ ὁ λεγόμενος διερμηνεὺς τοῦ στόλου τούτου. Ἀλλ' εἰ καὶ οὐροῦ πνέοντος τοῦ ἀνέμου, δύο σχεδὸν μῆνας κατέτριψαν θαλασσομαχοῦντες μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου! Κατὰ πῶσαν ζεφύρου πνοήν, κατὰ πᾶσαν ὁπωσούν σφοδρτέραν κύμανσιν, ἀπελπισία κατελάμβανε τὸ πλήρωμα· κραυγαὶ τῶν ναυτῶν ὀδυνηραὶ συνετάρασσον τὸ στερεῶμα, τοῦ τιμροφόρου κυβερνήτου τὰ γόνατα ἐλύοντο, ἡ τιὰρα του πολλάκις κλυδωνιζομένη κατέπιπτε, καὶ αὐτὸς ἐλειποθύμει· οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ του ναυτιῶντες ἀπῆλθον, οὐχὶ βεβαίως, ὡς ὁ Ὀμηρος, ῥαφιδίας καὶ ἐπη, ὅποτε διεσπάρθημεν αὐτὸν ὁ Χάρων ἀποθανόντα.

Καὶ εὐθὺς ἀνεζητεῖτο λιμὴν διὰ νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ κινδύνου.

Ἔγνοι ἐφάλησαν πρὸς τὸν προσητὴν ὅτε τέλος πάντων ἐφύασαν εἰς τὴν Χίον· ἀλλ' ἡ Χίος, διὰ τὴν σφοδρτέραν περὶ τὰ ναυτικὰ κυβερνήτην, ἦσαν αἱ στήλαι τοῦ Ἡρακλέους! Ἀπεδίωσαν λοιπὸν καὶ τὸν διερμηνέα, καὶ τὴν συνοδίαν του, καὶ διεήλωσαν ἐ-

πιστήμως ὅτι δὲν ἤθελε πλῆρον ἀναπετάσει τὰ ἱστία· εἰμὴ διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου, καὶ τοι ἀνώτερος τοῦ πλοίαρχου, ὑπήκουσε διότι ἦτο χριστιανός, καὶ ὁ πατήρ μου ὠνομάσθη ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ διὰ νὰ περιέλθῃ τὸ Αἶγαϊον. Ἐπιβὰς λοιπὸν εἰς πλοῖον Γραικικὸν ἐπεσκέφθη τὰς νήσους, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθὼν ἐστήσε τὴν ἑδραν αὐτοῦ εἰς Νάξον.

Τὰ καθήκοντά του ὅμως δὲν ἦσαν μόνον διοικητικά· αὐτὸς καὶ Νομάρχης, καὶ Διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας, καὶ Εἰρηνοδίκης, καὶ Οἰκονομικὸς ἐφορος, καὶ φρούραρχος, ἐνὶ λόγῳ omnem rem et quaedam alia.

Μίαν τῶν ἡμερῶν, ἐνῶ ἐκάθητο δικάζων συμπαρέδρους ἔχων τοὺς ἐγκρίτους τῆς χώρας, ἔφεραν δέσμιον ἐνώπιον αὐτοῦ ἄνδρα χωρικὸν γίγαντος ἔχοντα ἀνάστημα καὶ ῥώμην· Ἡρακλέους, καὶ ἐνεκάλουν ἐπὶ ληστεία. Μετερχόμενος αὐτὴν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων κατὰ τὰ ὑψηλότερα τῆς νήσου χωρί, κατέστη ὁ τρόμος τῶν περιοίκων. Οὐδεὶς πρὸ τοῦ πατρὸς μου κατώρθωσε νὰ τὸν συλλάβῃ· ἀλλ' ὁ νέος διοικητὴς, φιλοτιμηθεὶς νὰ φανῇ ἰκανώτερος τῶν προκατόχων, τὸν ἐσυρεν ἐπιτηδείως εἰς τὸ βῆμα τῆς δικαιοσύνης του.

Ἀφοῦ ἠκούσθησαν ἡ τε κατηγορία, ἡ ὑπεράσπισις καὶ οἱ μάρτυρες, συσχεθέντες οἱ δικασταὶ ἀπεράνθησαν διὰ πράξεως συνοπτικῆς, ἐπὶ τῇ θάσει τίνος κώδικος καὶ τίνος ἄρθρου τὸ ἡγνῶσι καὶ αὐτὸς ὁ δικάσας πατήρ μου, νὰ πέσῃ ὑπὸ τοῦ λητῆς, νὰ τείνῃ ἀμφοτέρους τοὺς πόδας πρὸς δύο κλητῆρας ἀστυνομικούς, οἵτινες, συνδέοντες αὐτοὺς ἐπὶ ράλλαγος, καὶ περισφίγγοντες διὰ σχοινίου, νὰ τοὺς παρουσιάσωσιν εἰς δύο ἄλλους συναδέλφους των· οὗτοι δὲ κρατοῦντες ῥόπαλα εὐπαγῇ, νὰ φιλοφρονήσωσι τοὺς ἀθλητικούς ἐκείνου ταρσούς διὰ πεντηκοντάδος πληγῶν, τῇ ἀληθείᾳ οὐχὶ πολλὰ ἡπίων.

Ἄλλ' ὁ καταδικασθεὶς, δυνάμει ἄλλου κώδικος καὶ ἄλλου ἄρθρου, ἴσως δὲ καὶ δυνάμει τοῦ ὁρλοῦ λόγου τὸν ὁποῖον συνίστα πρὸς τοὺς δικαστὰς γνωστός τις τοῦ Κυβερνήτου ὑπουργός, καὶ οὕτινος ἀντίτυπά τινα ἐξήτει περιπαθῶς πρὸς τὸν Πρωτοκλήτου, ἐκαλεσάμενος τὴν ἀπόφασιν εἰς ἑαυτὸν, ἀντέστη εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της.

Εἰς μάτην οἱ κλητῆρες καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς ἐζήτησαν νὰ τὸν καταβάλωσιν· ὁ γίγας ἦτο νέος Κρατωνιάτης, οὕτινος μὴδὲ τοὺς πόδας ἰσχυσαν νὰ λιγύτῳσι.

Τότε ὁ διοικητὴς, ὀργισθεὶς διὰ τὴν παρακοὴν ἀνεπήδησε, καὶ ὀρμήσας πρὸς τὸν ἀνθιστάμενον, ἐνεκόλαφεν εἰς τὴν παρεϊάν του γενναῖον ῥάπισμα. . . Καὶ ὁ κολαφισθεὶς οἰμώζας κατέπεσε!

Φαίνεται ὅτι ὁ δακτύλιος τοῦ ῥαπίσαντος, πληγώσας τὸν κρόταφον τοῦ ῥαπισθέντος, ἐπέφερε δεινὸν ἄλγος, ἀφ' οὗ μάλιστα μετὰ πολλὰς ἐντριψείας, καὶ ῥινεγχυσίας, καὶ ῥαντισμούς ὕδατος, κατώρθωσαν νὰ τὸν ἀπαλλάξωσιν οἱ περιεστώτες.

Ἐκτοτε οὐδὲ ζῶον ἔπαιεν ὁ ἀγὰθος πατήρ μου.

Τὸ 1812 μετέβη εἰς Βλαχίαν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος

Καρατζᾶ· καὶ ὅτε μετὰ πέντε ἔτη ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐδήλωσε πρὸς τὰ τέκνα του ὅτι ἐπ' οὐδεμιᾷ περιπτώσει δὲν ἤθελεν ἐπιστρέφει πρὸς αὐτὰ νὰ ὑπάγῳσιν εἰς τὸ μακελλεῖον. Μακελλεῖον δὲ ὠνόμαζε τὴν Δακίαν διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ κακοήθειαν.

Ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τοῦ 1821 ἔτους, συνήθης αὐτοῦ διατριβὴ ὑπῆρχεν ἡ ἀνάγνωσις, ἡ πρὸς τὰ τέκνα του διδασκαλία, ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων, καὶ ἡ μετὰ λογίων καὶ ἑταίρων ἀναστροφή. Οἰκεῖοι αὐτοῦ ἦσαν καὶ ὁ ἀείμνηστος Π. Πατριῶν, καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαήρης, καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, καὶ ὁ Παπᾶ Ἀλέξης, οἰκονόμος, νομίζω, Πατριῶν, καὶ Γρηγόριος ὁ ἐξ Ἀρκαδίας, πατήρ τοῦ γερουσιαστοῦ Γρηγοριάδου, καὶ πολλοὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι καὶ Στερεοελλαδίται, μετ' ὧν συνεσκέπτετο τὰ περὶ τῆς προσεχούς ἐπαναστάσεως. Ἀξιοσημεῖωτον δὲ εἶναι ὅτι καὶ μετ' αὐτὴν, δὲν ὠμολόγησε πώποτε ὅτι ἐγνώριζε τὰ τῆς ἑταιρίας, οὐδ' ἐκαυχῆθη ὅτι συνεισέφερεν ὑπὲρ αὐτῆς (*), καὶ τοῦτο διότι, ὀρκισθεὶς ἅπαξ νὰ μὴ φανερώσῃ τὸ μυστήριον, ἐφρόνει ἄτιμον καὶ ἀσεβὲς τὸ ν' ἀθετήσῃ τὸν ὅρκον του. Οὕτω καὶ ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἐλευθερίας Γεώργιος ὁ Ὀλύμπιος, ὀρκισθεὶς νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του ὑπὲρ αὐτῆς, συνώδευσε μὲν τὸν Ἰψηλάντην φεύγοντα μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αὐστρίας, ἐπέστρεψε δὲ διὰ ν' ἀποθάνῃ τηρῶν, ὡς εἶπε, τοὺς ὀρκους του (**).

Καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, μετὰ τὴν ἐν Βλαχίᾳ ἐπανάστασιν, οὐχὶ ἐκ τῶν πρώτων ἀλλὰ πρῶτος, καὶ στερηθεὶς ὅλης τῆς περιουσίας αὐτοῦ, κατέφυγεν εἰς Ὀδησσὸν, ὅθεν, καταλιπὼν ἄνετον ὀπισθοῦν βίον, κατήλθεν εἰς τὴν φιλότατην αὐτοῦ Ἑλλάδα, διὰ ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Ἐξελέχθη δὲ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἀντιπρόσωπος εἰς ἐθνικὰς συνελεύσεις, καὶ ἐξεπλήρωσεν ὅσας ἄλλας ὑπηρεσίας ἀνέθεσαν αὐτῷ ἡ πατρίς. Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, ὑποθέσας τὴν μικρὰν Ἑλλάδα ἀποκατασταθεῖσαν, διήγαγε βίον ἰδιώτου, ἐντρυφήμα ἔχων τὴν ἀνάγνωσιν. Δὲν συγκατένευσε δὲ πώποτε νὰ λάβῃ τὸ ἀριστεῖον λέγων, ὅτι οἱ ἐκπληροῦντες τὸ καθήκον αὐτῶν, ἀμοιβὴν ἔχουσι τὴν εὐδοκίαν τῆς συνειδήσεως. « Ἄλλως, προσέθετε, τὸ ἀριστεῖον ἀφιερώθῃ εἰς τοὺς γενναίους τῆς πατρίδος προμάχους, » ἐγὼ δὲ οὐδέποτε ἐπολέμησα ὡς στρατιώτης ὑπὲρ αὐτῆς. »

Τῆς τελευταίας ταύτης παρατηρήσεως τὴν σημασίαν ἐνόει ὅστις ἐγνώριζε τὰ τῆς καταγωγῆς τοῦ πατρὸς μου. Κατὰ παράδοσιν σωζομένην εἰς τὴν οἰκογενεῖάν του, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, Κύριος οἶδεν, ὁ ἐπιστημώτερος ἀρχηγὸς αὐτῆς ἤκμασεν ἐπὶ Σκεντέρμπεη οὕτινος, ὡς ἔλεγεν, ἀυπῆρξε τὸ πρωτοπαλλήκαρον. » Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατήρ μου, γενναϊότατος καὶ καρτερικώτατος κατὰ τοὺς ἡθικούς πολέμους, δὲν διεκρίνετο παραπολὺ καὶ ἐπὶ στρατιωτικῇ ἀνδρείᾳ, τὸν

(*) Πεντήκοντα χιλιάδας γροσίων, κατὰ τὰς περισωθείσας σημειώσεις του.

(**) Ὁ Κ. Δρόσος Ν. Δρόσου, ἱερολοχίτης καὶ αὐτήκοος μ' ἐδιδάτωσι περὶ τούτου.

ἐχλευάζομεν ἐνίοτε παίζοντες, ὡς ἐκφυλὸν ἀπόγονον ἀτρομήτου προπάτορος.

Ἡ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων μέριμνα δὲν τὸν κατελίμπανε πώποτε· εἶχε δὲ ιδέας ὀρισμένας καὶ περὶ τοῦ καταλληλοτέρου εἶδους τῆς κυβερνήσεως, καὶ περὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν Ἑλλήνων, καὶ περὶ βασιλείας, καὶ ιδίως περὶ ὅλων τῶν πλέον ἢ ἑλλαττον διαπρεφάντων ἐν Ἑλλάδι. Αἱ κρίσεις του ἦσαν ἀπαθείς, καὶ ἐθεμελιούντο εἰς τὴν μακροτάτην του πείραν καὶ τὴν ἱστορίαν.

Ἐξ ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος ἐσέβετο καὶ ἡγάπα ὡς ἰδίον υἱὸν τὸν Κ. Α. Μαυροκορδάτον. Ἐρπιδρύνετο ὡς νέου εἰκοσαετοῦς τὸ πρόσωπόν του ὅσακις τὸν ἤκουεν εὐδοκίμοῦντα ἢ ἐπαινούμενον, καὶ σπεύδων προσέθετε πάντοτε, « ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιτηδειότερος κυβερνήτης. » Ἐὰν δὲ ποτε ἤκουεν αὐτὸν ψεγόμενον, συνωφρουοῦτο ἐν ἀκαρεῖ, καὶ ἀνακαλῶν ἀδρόως τὰ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος κατορθώματα τοῦ ἀνδρός, εἴηται νὰ ἐπιστομίσῃ τὸν κατήγορον.

Ἦν ἀσθενὴς ὅτ' ἐφθασε τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Κ. Μαυροκορδάτος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοσοῦτον δ' ἐχάρη μαθὼν ὅτι συγκατετέθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ὥστ' ἐφάνη ζωογονούμενος. Καθ' ὅλον τὸ διεξοδικὸν διάστημα τῆς ἀσθενείας του ἠρεῦνα ἀδιακόπως περὶ τῆς πορείας τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἂν ποτε ἐμάνθανέ τι παρατράγωδον ἢ σκαλιὸν, « ἀδύνατον, ἔλεγε μετὰ βαθυτάτης πεποιθήσεως, νὰ ἔγεινεν αὐτὸ προαίρεσι τοῦ Μαυροκορδάτου· ἄλλοι πταίουσιν. »

Τὴν 19 Δεκεμβρίου, ἦτοι πέντε ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μεταλαβὼν καὶ δεῦτερον τῶν ἀχράντων μυστηρίων, μετ' ἡρώτησεν ἐκ νέου περὶ τῶν δημοσίων. Ἀφοῦ δὲ μετ' ἤκουσε μετὰ προσοχῆς, παραστήσαντα πρὸ πάντων τὸ δύσκολον τῆς θέσεως τῶν κυβερνώντων, « Λυποῦμαι, εἶπε, διότι δὲν ἠξιώθην νὰ τὸν ἶδω (ἐνόει τὸν Κ. Μαυροκορδάτον) μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του· ἐννοῶ κάλλιστα τὰς δυσκολίας, ἀλλὰ γνωρίζω καὶ τὴν φρόνησίν του. Δὸς πρὸς αὐτὸν τὰς εὐχάς μου, καὶ ἀνακάλεσον ἐκ μέρους μου εἰς τὴν μνήμην του τὸ τοῦ δράκοντος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἐπειδὴ δὲ ἠγνόουν τί ὁ δράκων τοῦ Πλουτάρχου, αὐτὸς μετὰ βραχεῖαν σκέψιν, χαρτίον, καὶ γράψε. »

Καὶ μετ' ὑπηγόρευσε τὰ ἑξῆς·

« Οὐ δύνασθε τὸν αὐτὸν ἔχειν καὶ ἄρχοντα καὶ ἀκόλουθον. Ἐπεὶ συμβαίνει γε οὕτως τὸ τοῦ δράκοντος, οὗ φησὶν ὁ μῦθος τὴν οὐρὰν τῇ κεφαλῇ στασιάζασαν ἀξιοῦν ἡγεῖσθαι παρὰ μέρος, καὶ μὴ διὰ παντὸς ἀκολουθεῖν ἐκείνη· λαβοῦσαν δὲ τὴν ἡγεμονίαν, αὐτὴν τε κακῶς ἀπαλλάττειν, ἀνοία πορευομένην, καὶ τὴν κεφαλὴν καταξάινειν, τυφλοῖς καὶ κωφοῖς μέρεσιν ἀναγκαζομένην παρὰ φύσιν ἐπεσθαι. Τοῦτο πολλοὺς τῶν πρὸς χάριν ἅπαντα πολιτευομένων ὀρῶμεν πεπονθόντας. »

« Καὶ πρὸς τί τοῦτο; » τὸν ἠρώτησα ἀφοῦ ἔτελειώσεν.

« Εἶπέ το οὐ, μετ' ἀπεκρίθη, καὶ ἐκεῖνος εἶναι φρόνιμος καὶ ἐννοεῖ. »

Ἐκπληρῶ σήμερον τὴν ἱερὰν παραγγελίαν του. Ἐπρεχε τὸ 85 ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ὅμως ἦτο ὑγιής, εὐρωστος, ὀρθὸς τὸ σῶμα, καὶ ἀκμαίας ἐσωζεν ὅλας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις πλὴν τῆς μνήμης, ἥτις διετῆρει μὲν τὰς ἀρχαίας ἐντυπώσεις, ἀπέβαλλε δὲ τὰς νεωτέρας. Ἀπολέσας πρὸ ὀκτῶ ἔτων τὴν μητέρα μου (*) μετ' ἧς συνεβίωσε τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη, ἡσθάνθη λύπην καιρίαν, καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἠδιαφόρησε πρὸς τὰ ἐγκόσμια, πλὴν τῶν συμφερόντων εἰς τὴν πατρίδα· σταυρὸς ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ λειτουργία ἐντὸς αὐτῆς, ἰδοὺ τὸ ὄνειρον αὐτοῦ καὶ τὸ μέλημα, μέλημα καὶ ὄνειρον ὅλων ἡμῶν. Ἀλλ' αἰφνης ἀνεφάνη ἀνορεξία παρ' αὐτῷ, ἥτις, μετατραπεῖσα εἰς ἀτροφίαν, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον τὴν 24 Δεκεμβρίου 1854, ἀφοῦ πέντε ὡς ἑγγιστα μῆνας, ἠγωνίσθη νὰ δαμάσῃ ἡ ἀδυσίπλητος νόσος τὸ ἀθλητικὸν σῶμά του. Ἀπέθανε δὲ διαλεγόμενος, εἰ καὶ διατελὼν, ὡς εἶπε πρὸς τινὰ ἐρωτήσαντα αὐτὸν περὶ τῆς ὑγείας του, ἐν μεταίχμῳ, καὶ, ὡς ὁ Θηραμένης, μήτε τὸ φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιώδες ἀποβαλὼν ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶ εὐχόμενος μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν οἰκείων.

Ἦτο κλινῆς ὅτ' ἐνέσκηψεν εἰς Ἀθήνας ἡ χολέρα· καὶ τοὶ δὲ ἐφοδεῖτο διὰ τοῦς περὶ αὐτὸν, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν μετ' ἀπέτρεψε πώποτε τοῦ νὰ ἐπισκέπτωμαι τοὺς πάσχοντας ἐνδεεῖς· ἐξ ἐναντίας μ' ἐνεθάρρυνε λέγων, ὅτι ἡ θεία πρόνοια σκέπει τοὺς ἐκπληροῦντας τὰ καθήκοντα αὐτῶν. « Ὅσω διὰ τοὺς ἀνθρώπους, προσέθετεν ὑπομειδιῶν, πιθανώτατον πρὸς ἀμοιβὴν καὶ νὰ σὲ ὀρίσωσιν. » Ἡ πατρίς, τέκνον μου, μετ' εἶπε περὶ τὰ ἔσχατα αὐτοῦ, εἶναι πολλὰκις ἀγνώμων. Ἀλλὰ σὲ παραγγέλλω ὅτι παρήγγειλε καὶ ὁ Φωκίων πρὸς τὸν υἱὸν του ἀπαγόμενος εἰς θάνατον, *Μὴ μνησικακεῖν Ἀθηναίους*. Θεία ἐντολή, τέκνον μου, τὸ νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν καὶ ἀδικοῦντας ἡμᾶς· ἀλλὰ μὴ λησμονήτης ἐπὶ ζωῆς σου ὅτι ἡ πατρίς καὶ αὐτῶν τῶν γονέων τιμιωτέρα. »

Ἡ τελευταία του πνοὴ μ' ἐνεφύσησεν ὡς πνεῦμα ἅγιον τὰ λόγια ταῦτα. Εἶθε με κατακαύσαι ὡς κεραυνὸς ἡ πατρικὴ του κατάρρα ἐὰν τὰ λησμονήσω μέχρι τοῦ τάφου μου!

Ν. Δ.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ.

περὶ Ποιμενικοῦ κυνός.

—ο—

Αἱ κοιλάδες τῶν Γραμπίων ὀρέων, αἰτίνες κεῖνται εἰς τὰ νότια τῆς Σκωτίας, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ποιμένων κατοκημέναι· αἱ νομαὶ ἐπὶ τῶν ὀποιῶν ἕκαστον ποιμνιον ἐπιτρέπεται νὰ πλανᾶται ἔχουσι μιλίων ἑκτασιν· καὶ ὁ ποιμὴν ποτὲ δὲν βλέ-

(*) Ζωὴν Σοφίαν ἐκ πατρὸς Πελοποννησίου, ἀποθανοῦσαν τὴν 23 Ὀκτ. 1846.